

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΕΝΑΤΟΝ

Ἡ ΠΕΡΙ ΤΟΥ ΔΙΚΑΙΟΥ
ΣΥΝΕΙΔΗΣΙΣ ΤΟΥ ΕΦΗΒΟΥ

Δὲν δύναται τις νὰ προσδοκᾷ ἐνταῦθα διεξοδικὴν πραγματῆϊαν περὶ τῆς φύσεως τοῦ δικαίου, ὅτε θὰ ἔπρεπε νὰ προβῶμεν ἀρχόμενοι ἀπὸ διακρίσεως παραπλησίως πρὸς τὴν ἐν τῷ προηγουμένῳ κεφαλαίῳ. Τὸ δίκαιον εἶναι ἀφ' ἑνὸς ἀντικειμενικὸν πλάσμα τοῦ πολιτισμοῦ ὡς ἔννομος τάξις, ἀφ' ἑτέρου ὑποκειμενικὴ ἐποψὶς καὶ προσαρμογὴ τοῦ ἀτόμου, ἐκδηλουμένη ὡς περὶ δικαίου συνειδησις καὶ ὡς ἀτομικὸν καθήκον πρὸς τὸ δίκαιον, καθὼς ἐπίσης ὡς ἀτομικὴ ἔννομος ἀξίωσις. Ὑπεράνω ἀμφοτέρων τούτων αἰωρεῖται ἡ ἰδέα τοῦ δικαίου ὡς ὑψίστη σταθερὰ γραμμὴ κατευθύνσεως. Ἡ ἰδέα αὕτη ἀποτελεῖ μέρος μόνον τῆς συνόλου ὕψους τοῦ Ἡθικοῦ· αὕτη δὲν εἶναι ἀκόμη πραγματωθὲν δίκαιον, ἀλλ' αἰτήμα καὶ κανὼν. Συγκρινομένη πρὸς τὴν ἐξ ἀντικειμένου ἔννομον τάξιν ὡς ἱστορικὴν πραγματικότητα ἐμφανίζεται εὐρυνομένη εἰς φυσικὸν δίκαιον ἢ «ὀρθὸν δίκαιον»· ἀλλ' ἐναντι τῶν ὑποκειμενικῶν δικαίων ἴστανται «πρωτόγονα δίκαια», τὰ ὅποια θὰ ἔπρεπε νὰ ἐρμηνευθοῦν οὐ μόνον ὡς ἔννομα αἰτήματα, ἀλλὰ καὶ ὡς ἔννομα καθήκοντα.

Ὑφίστανται δύο ἔννοιαι δικαίου, διαφορώταται ἀλλήλων, καὶ δύο εἰς αὐτὰς ἀντιστοιχοῦσαι ἔννοιαι δικαιοσύνης ὡς ὑποκειμενικῆς ἐπόψεως καὶ ψυχικῆς προσαρμογῆς. Ὅμιλοῦμεν περὶ δικαιοσύνης ἐν τῇ ἐνοίᾳ ἠθικῆς ἰδέας καὶ περὶ δικαιοσύνης ἐν θετικῶς νομικῇ ἐνοίᾳ. Ἐκ μὲν τῆς πρώτης θὰ ἐγεννᾶτο ἀντικειμενικῶς πλήρως εἰς τὴν ἀληθῆ δικαιοσύνην ἀνταποκρινόμενον ἰδανικὸν δίκαιον· ἐκ δὲ τῆς δευτέρας ἡ τήρησις μόνον τοῦ ἐνταῦθα ἢ ἐκεῖ ἰσχύοντος, ἐν ἠθικῇ μὲν ἐνοίᾳ ἀτελοῦς, ἀλλ' ἐν νομικῇ ἐνοίᾳ ὁμοῦς ὑποχρεωτικοῦ θετικοῦ δικαίου. Ἡ ἰδανικὴ δικαιοσύνη δύναται νὰ ζῆ ἐν τῇ ψυχῇ ἀνευ ἐπαρκοῦς γνώσεως τοῦ

ἐκάστοτε ἰσχύοντος θετικοῦ δικαίου. Ἡ περιφραστικὴ ἔκφρασις καὶ ἀνάλυσις τῶν ἐν τῇ ἠθικῇ ταύτῃ ἰδέᾳ περιχομένων κανόνων εἶναι βεβαίως ἀπείρως δυσχερής. Παρέχει τὴν ἐντύπωσιν ὅτι ἀναφαίνεται ὑπὸ δύο αἰωνίως πρὸς ἀλλήλας ἀντιμαχομένας θεμελιώδεις μορφάς, αἵτινες δύνανται νὰ ὑπαχθῶν ὑπὸ τὴν ἀκόλουθον ἀντίθεσιν: «Ἐκάστω τὸ ἴσον», «Ἐκάστω κατὰ τὴν ἀξίαν του». Ἐν τῇ τελευταίᾳ περιπτώσει ἡ δικαιοσύνη θὰ συνίστατο οὐχὶ εἰς τὴν δημοκρατικὸν χαρακτῆρα φέρουσαν ὀρθολογιστικὴν ἰσοτιμίαν πάντων τῶν ἀνεπιλήπτων ἀνθρώπων, ἀλλ' εἰς τὴν βούλησιν ὅπως παρέχωμεν καὶ ἀπονέμωμεν εἰς ἕκαστον ὅ,τι συνεπεῖα τῆς φύσεως καὶ τῶν πράξεων αὐτοῦ ἀξίζει ἐν τῇ κατὰ ἠθικὰς ἀρχὰς κεκανονισμένη ἐννόμῳ κοινωνίᾳ· τοῦτο ὀφείλει νὰ ἔχη ἢ τοῦτο νὰ πάσχη. Ἡ μεταξὺ τῶν δύο τούτων ἐκδοχῶν τῆς δικαιοσύνης σύγκρουσις ἔχει καὶ ἐπὶ τῆς ψυχῆς τοῦ διδασκάλου δύναμιν, ἐφ' ὅσον πρόκειται εἰς αὐτὸν τὸ ἐρώτημα, ἂν ὀφείλῃ νὰ μεταχειρίζεται ὅλους τοὺς μαθητὰς κατὰ τὸν αὐτὸν ἐντελῶς τρόπον ἢ νὰ λαμβάνῃ ὑπ' ὄψιν τὴν εἰς αὐτὸν γνωστὴν, ἀλλ' εἰς τὴν τάξιν ἄγνωστον ἀτομικότητα καὶ προσωπικὴν θέσιν ἕκαστου.

Ἴσως κλίνει τις νὰ κηρυχθῇ ὑπὲρ τῆς ἰδέας τῆς ἀναλογικῆς δικαιοσύνης, παραπέμπων τὴν ἄλλην εἰς τὴν στενωτέραν περιοχὴν τῆς θετικῆς «νομιμότητος» καθόλου. Ἄλλὰ τότε ἡ θετικὴ αὕτη δικαιοσύνη προαπαιτεῖ τὴν γνῶσιν τοῦ νόμου, πρὸ πάντων δὲ καὶ γνῶσιν ἐπίσης τῶν κεκανονισμένων μορφῶν, διὰ τῶν ὁποίων προσκτᾶται ὁ νόμος θετικὸν κύρος—πρᾶγμα, ὅπερ περὶ μὲν γραπτοῦ δικαίου προκειμένου εἶναι εὐκόλον, ἀλλὰ περὶ τοῦ κατὰ συνήθειαν δικαίου δυσχερές. Καὶ ἡ τήρησις ἐπίσης τοῦ θετικοῦ δικαίου ἀποτελεῖ οὐσιῶδες μέρος τοῦ ἠθικοῦ, ἀλλ' ἐνταῦθα πρόκειται περὶ ἠθους ἴαν ἐξειδικευμένου. Στηρίζεται ἐπὶ τῆς ὑπὸ τὸν ἰσχύοντα νόμον ὑποταγῆς ἐπὶ τῷ σκοπῷ ἵνα ὑπάρχη τάξις, καὶ ἐὰν ἀκόμη ἡ τάξις αὕτη δὲν ἤθελεν εἶναι ἐντελῶς δικαία ἐν ἰδανικῇ ἐννοίᾳ, ἀκόμη δὲ καὶ μῆτε παντελῶς σκόπιμος. Τὸ πνεῦμα τοῦ θετικοῦ δικαίου δυνάμεθα νὰ ἀναλύσωμεν περιγράφοντες διὰ τῶν ἐξῆς πέντε σημείων. 1ον. Δέον νὰ πηγάζῃ ἐξ ὑπερατομικῆς (ἐκ τῆς ἠθικῆς ἰδέας τῆς δικαιοσύνης πλήρως ἐξαρτωμένης) ἀμερολήπτου βουλήσεως. 2ον. Αὕτη ἐκ-

δηλοῦται ὡς κανονιστικῆς, (δεοντολογικῆς) βούλησις, ρυθμιζομένη ὑπὸ γενικῶν ἀρχῶν (κανόνων) καὶ οὐχὶ ὑπὸ τῶν καθ' ἕκαστον ὡς τοιούτων. 3ον. Οὗτοι γεννᾶται κοινωνικῆς τάξεως, τῆς ὁποίας ἡ ἀξία συνίσταται εἰς τὴν ἀπ' αὐτῆς ἔλλειψιν τῶν ἐξαιρέσεων καὶ τὴν ἀσφαλῆ καὶ ἀπρόσκοπτον λειτουργίαν αὐτῆς. 4ον. Ἡ τάξις αὕτη ὁμοῦς τοῦτον μόνον ἔχει τὸν προορισμόν, νὰ ἀφορίξῃ ἀλλήλων συμφώνως πρὸς κανόνας τὰς διαφόρους σφαιράς τῆς δυνάμεως ἢ τῆς ἐλευθερίας (νοουμένας ὡς ἀξιώσεις ἐπὶ ἐξωτερικῆς ἀκτίνος δράσεως), χωρὶς ὁμοῦς νὰ ἀναμειγνύεται εἰς τὴν δημιουργίαν τοῦ φρονήματος καὶ τὰ ἐλατήρια, ἅπερ κεῖνται πέρα τῆς ἐξωτερικῆς διαγωγῆς. 5ον. Πᾶν θετικὸν δίκαιον, εἴτε ἐπιτάσσει εἴτε χορηγεῖ, εἶναι διὰ πάντα τὰ μέλη τῆς ἐννόμου κοινωνίας ὑποχρεωτικὸν ἐντὸς τοῦ πεδίου τῆς ἰσχύος αὐτοῦ· τ. ἔ. πράξεις ἀντικείμεναι εἰς αὐτὸ εἶναι, ὅ,τι δῆποτε καὶ ἂν ὄσιν ἄλλως, θετικῶς παράνομοι καὶ ὀδηγοῦν εἰς νομικὰς συνεπείας θετικῶς καθωρισμένας.

Ὡς βλέπει τις, τὸ θετικὸν δίκαιον ἀποτελεῖ λίαν πολύπλοκον καὶ ἐκ πρώτης ὄψεως δυσκατάληπτον ὕφην. Ἀπαιτεῖ ὅλον ἐν περισοτέρας εἰδικὰς γνώσεις, ἐν ᾧ τὸ ἰδανικὸν δίκαιον δύναται νὰ ὑπάρχῃ ἤδη ἐντὸς τῆς ἠθικῆς συνειδήσεως, ἐὰν ὑφίσταται ἢ πρὸς τοῦτο ἀναγκαῖα γενικὴ ὀριμότης τοῦ πνεύματος. Ἡ πρὸς ἄλληλα σχέσις αὐτῶν εἶναι τοιαύτη, ὥστε τὸ ἰδανικὸν δίκαιον ὅσον νὰ ἀποτελῇ τὴν κυρίαν ἠθικὴν πηγὴν καὶ τὸν κύριον ἠθικὸν κανόνα τοῦ θετικοῦ δικαίου, εἰ καὶ τοῦτο ἐξαρτᾶται πραγματικῶς καὶ ἐκ πολλῶν ἄλλων παραγόντων (οἷοι αἱ σχέσεις καὶ κατανομαὶ τῆς δυνάμεως, ἡ τεχνικὴ σκοπιμότης κ.τ.δ.). Καὶ ἐνταῦθα ὡσαύτως δυνάμεθα νὰ διακρίνωμεν, ὡς ἐν τῷ προηγουμένῳ κεφαλαίῳ, τρία στάδια προσεγγίσεως πρὸς τὸ εἰδικὸν ἰδανικόν, καὶ δὴ τόσον ὡς πρὸς τὴν ἐξ ἀντικειμένου ἐννομον τάξιν ὅσον καὶ ὡς πρὸς τὴν ἐξ ὑποκειμένου συνειδήσιν τοῦ δικαίου. Ἐν συγκρίσει πρὸς τὴν ἰδανικὴν δικαιοσύνην ὑπάρχει ἐν τῷ θετικῷ δικαίῳ καὶ ἐν τῇ πραγματικῇ περὶ δικαίου συνειδήσει α) Παρανομία· β) ἐξησφαλισμένη ἤδη ἐννομος κατάστασις (καὶ ἐξησφαλισμένον φρόνημα δικαίου) γ) ἰδανικὰ αἰτήματα δικαιοσύνης, τὰ ὁποῖα δὲν ἔχουν μὲν ἀκόμη

πραγματωθῆ, ἀλλ' ἐνεργοῦν ἀντικειμενικῶς καὶ ὑποκειμενικῶς ὡς κανονιστικαὶ δυνάμεις.

Ἡ μέχρι τοῦδε ψυχολογία τῆς ἐφηβικῆς ἡλικίας ὑπετίμησε τὰς δυσχερείας τῶν διαστολῶν τούτων καὶ συνεπῶς δὲν ἐπελήφθη τοῦ προβλήματος ἀπὸ τῆς ὀρθῆς αὐτοῦ ὄψεως. Ἐνταῦθα δέον νὰ ἀρκεσθῶμεν εἰς κυρίας τινὰς γραμμὰς, ὑποδηλούσας μόνον τὰ πράγματα.

Α'. Οἱ παῖδες καὶ οἱ ἔφηβοι κέκτηνται ἐκπληκτικῶς ἀνεπτυγμένον συναίσθημα ἰδανικῆς δικαιοσύνης. Ἄλλ' ὅμως πρόκειται περὶ εἶδους τινὸς ἐλευθέρως αἰωρουμένης καὶ ἀορίστου ἰδέας τῆς δικαιοσύνης. Οὔτε ἐπὶ γνώσεως τῶν ἀνθρώπων οὔτε ἐπὶ γνώσεως τῶν συνθηκῶν δύναται νὰ στηριχθῆ. Μόλον τοῦτο ὑπάρχει αὕτη ὡς αἰώνιος ἀδέκαστος κανὼν, ὃ ὁποῖος προσοικειοῦται εὐθὺς τὴν ἐκάστοτε προκειμένην περίπτωσιν, καὶ δὴ συνήθως μετὰ ἐκπλησσοῦσης εὐστοχίας.

Τὸ γεγονός τοῦτο εἶναι ἀπὸ διττῆς ἐπόψεως σημαντικόν. Τὸ μὲν ὑποδηλοῖ ὅτι ἐν τῇ ὑφῆ τούτου τοῦ ὑποκειμενικοῦ πνεύματος ἐμπεριέχονται ἀμέσως — οὐχὶ ἐμφύτως, ἀλλ' ἀνεξαρτήτως τῆς ἐμπειρίας — αὐταὶ καὶ ἄλλαι συγγενεῖς ἰδέαι (οἷαι αἱ ἀλήθεια, ἀγαθότης, κάλλος). Ὁ Πλάτων ἐκφράζει περιγραφικῶς τοῦτο κατὰ μυθικὸν τρόπον διὰ τῆς ἐννοίας τῆς «ἀναμνήσεως»: φαίνεται ὡσεὶ ἀφυπνίζετο παμπαλαιὰ τις ἀνάμνησις ἐκ προγενεστέρου βίου. Διότι εἰς ποῖον μέρος τοῦ παρόντος κόσμου θὰ ἠδύνατο νὰ μάθῃ δικαιοσύνην ὁ ἄνθρωπος; Πρόκειται λοιπὸν περὶ παναρχαίας τινὸς ἰδέας, ἡ ὁποία γενᾶται ἐκ νέου ἐκάστοτε ὅπου ἀναβλαστάνει καθόλου πνευματικὸς βίος, μὴ διαστρεβλούμενος ὑπὸ τῶν ἐξωτερικῶν ἐπιδράσεων. — Ἄλλ' ὡς πρὸς τὴν ψυχολογίαν τῆς ἡβης δέον νὰ προσθέσωμεν ἰδιαιτέρως τὰ ἐξῆς: ἐπὶ τῆς βαθμῖδος ταύτης τῆς ἐξελιξεως βλεποῦν οἶονεὶ ἀκόμη τὴν ἐκ τοῦ ἐπέκεινα καταγωγὴν τῆς ἰδέας αὕτη διάγει βίον ἀπὸ πηλαγμένον ἔτι τῆς κατ' ἐμπειρίαν ὕλης, μὴ διαταρασσομένη ὑπὸ τῶν παντοίων παραλλαγῶν καὶ συμβιβασμῶν, οἵτινες προκύπτουν ἐκ τῆς πρὸς ὠρισμένην κατάστασιν τοῦ πολιτισμοῦ προσαρμογῆς. Τὸ «χωρὶς» τῆς ἰδέας, ἡ κεχωρισμένη αὐτῆς ὑπαρξίς, ἣτις οὕτως ἰσχυρῶς ἐξάιρεται ἐν τῇ μέσῃ

περίοδω τοῦ Πλάτωνος, ἀνταποκρίνεται κατὰ ταῦτα τὰ μέγιστα εἰς τὴν κατὰ τὴν ἐφηβικὴν ἡλικίαν κυριαρχοῦσαν ὕψην τοῦ πνεύματος. Ἡ φιλοσοφία τοῦ Πλάτωνος εἶναι νεανικὴ φιλοσοφία· καὶ ὁ Ἀριστοτέλης ἐπίσης ἐφθασεν εἰς ἰδίαν φιλοσοφίαν μόλις ὡς ἀνήρ, ἀφ' οὗ ἀπηλλάγη τοῦ Πλάτωνος.

Ἀπὸ τῆς ἐπόψεως τῆς ψυχολογίας τῆς ἡβης συνέχεται πρὸς ταῦτα ἡ ριζοσπαστικότης τῆς ιδέας. Οἱ ἐφηβοὶ εἶναι ριζοσπαστικοί, διότι μόνον τὸν αἰώνιον τοῦτον ἰθυτήριον καθορισμὸν τοῦ πνεύματος κέκτηνται, οὐχὶ δὲ ἀκόμη τὴν λεπτήν, ἀλλὰ καὶ συχνὰ ὑποπτον προσαρμογὴν εἰς τὰς ἰδιαιτέρας συνθήκας καὶ τὰς ἰδιαιτέρας μορφάς. Οὕτω κατανοοῦμεν τὸν περὶ τὴν ἀλήθειαν φαντασισμὸν τῆς νεολαίας, οὕτω τὴν τὸν οὐρανὸν ἐκβιάζουσαν ἀκαμπτον εὐθυγραμμίαν τῶν πρὸς τὸν κόσμον καὶ τοὺς ἀνθρώπους αἰτημάτων αὐτῆς, οὕτω τὴν ἄγαν αὐστηρὰν καταδίκην τῶν μονομερῶς ἀτομικῶν ἐπόψεων, τῶν ἐπὶ τῆς νοήσεως τῶν «ἄρων» ἐρειδομένων. Οἱ ἐφηβοὶ ἐπιδιώκουν τὸ ἀπόλυτον. Θὰ ἠδύναντο νὰ εἴπουν μετὰ τῆς Μαντουῖς τοῦ Goethe: «Ἐκεῖνον ἀγαπῶ, ὅστις ἐπιθυμεῖ τὸ ἀκατόρθωτον». Ἐντεῦθεν ἡ πρὸς τὸν Schiller κλίσις αὐτῶν, ἐν τῷ ὁποίῳ παρέμεινε πάντοτε ζωντανὸς ὁ μετεωριζόμενος οὗτος πόθος, πρὸς τὸν Fichte, πρὸς ὅλους τοὺς ριζοσπαστικούς οὐτοπιστάς, πρὸς τὸν «Brand» τοῦ Ibsen, πρὸς τὸ ἀδυσώπητον ἐκεῖνο προφητικὸν κήρυγμα, ὡς ἐξαγγέλλεται ὑπὸ ἡρώων καὶ ὡς δόξα τὰ ἴσως νὰ ἀκούσῃ αὐτὸ ἐκ τῶν ἔργων τοῦ Rousseau καὶ τοῦ Nietzsche, τοῦ Tolstoi καὶ τοῦ Kierkegaard.

Ἄλλὰ καὶ ἐνταῦθα ἰσχύει ὅ,τι γενικῶς ἀνεπτυξάμεν ἐν τῷ περὶ ἠθικῆς ἐξελίξεως κεφαλαίῳ, ὅτι δηλ. ἄλλο ἐντελῶς πρᾶγμα εἶναι ἢ ἐν τῷ προσωπικῷ ἠθικῷ βίῳ κτήσις ιδέας τινὸς καὶ ἄλλο ἢ ἱκανότης πρὸς λογικὴν διατύπωσιν τῆς οὐσίας αὐτῆς καὶ ἢ εἰς τὴν συνείδησιν ὑψώσις αὐτῆς ὑπὸ τύπον ὀρισμοῦ. Τὸ πρῶτον βιβλίον τῆς «Πολιτείας» τοῦ Πλάτωνος μαρτυρεῖ ἤδη περὶ τούτου. Δὲν εἶναι παράδοξον ὅτι αἱ ἐρευναι τοῦ Pohlmann αἱ ἀναφερόμεναι εἰς τὴν ἐννοίαν τῆς δικαιοσύνης παρὰ μαθηταῖς καὶ τῶν ὀκτὼ τάξεων τοῦ δημοτικοῦ σχολείου δὲν προήγαγον ἄλλο τι εἰς φῶς παρὰ τὴν μεγάλην τῶν παιδῶν ἀμηχανίαν. Ἐξαιροῦντες τὰς πλήρεις

παρανοήσεις τῶν λέξεων πιστοῦμεν ὅτι οἱ παιδικαὶ οὗτοι ὀρισμοί, μετὰ τῆς στερεοτύπου αὐτῶν ἀρχῆς «Δικαιοσύνη εἶναι, δταν...», ἀποτελοῦν μίαν μόνον ἀξιοσημείωτον ἐνδειξιν, δεικνύουν δηλαδὴ ἀσφαλῆ συναίσθησιν τῆς μεταξύ τῶν ἐννοιῶν τῆς δικαιοσύνης καὶ τῆς ἀληθείας στενῆς συγγενείας, κατ' ἀκολουθίαν συναίσθησιν τοῦ ὑπερυποκειμένου, τοῦ αὐστηρῶς εἰς τὰ πράγματα ἀναφερομένου, ὅπερ ἰδιάζει εἰς ἀμφοτέρας ταύτας τὰς ἐπόψεις.

Οὐδεὶς ἐξ ἡμῶν δύναται νὰ ὀρίσῃ τὴν δικαιοσύνην. Ἄλλ' ἡ φύσις αὐτῆς ζῆ ἐντὸς ἡμῶν ὡς εὐκρινῆς φωνὴ ἐκ τοῦ βάθους τῆς συνειδήσεως, δταν δὲ προβληθῆ εἰς ἡμᾶς συγκεκριμένη τις περιπτώσις συναισθανόμεθα σαφῶς ἐάν ἐκφέρῃ κρίσιν περὶ αὐτῆς ὁ ἐν ἡμῖν ἀδέκαστος δικαστῆς ἢ τὸ μεροληπτικὸν συμφέρον τοῦ ἐνδιαφερομένου. Διὰ τοῦτο θὰ ἀρυσθῆ τις πολὺ καλυτέρας πληροφορίας περὶ τῆς ἐναντι τῆς ἰδέας τῆς δικαιοσύνης θέσεως τῶν παιδων, ἐάν, ἀντὶ νὰ ζητῆ ὀρισμοὺς τῆς λέξεως, ὡς ὁ Pohlmann ἀπαιτῆ ὡς ὁ Monro, νὰ λάβουν οὗτοι θέσιν ἐναντι συγκεκριμένων προβλημάτων τοῦ δικαίου. Οἱ παῖδες πλανῶνται εἰσέτι συχνὰ περὶ ταῦτα· ἀλλ' ἐν τῇ συνειδήσει τῶν ἐφήβων φαίνεται ὅτι τὸ καθ' αὐτὸ δίκαιον ἔλαβεν ἤδη καθαρωτέραν μορφήν («εἶδος»). Βεβαίως αἱ ἔρευναι τοῦ Monro περιέχουν καὶ πολλὰς μεθοδολογικὰς ἐλλείψεις. Ἐν πάσῃ περιπτώσει διδάσκουν τὸν τρόπον, κατὰ τὸν ὁποῖον σκέπτονται οἱ παῖδες ὡς ἀμερόληπτοι κριταὶ προκειμένου περὶ νομικοῦ ζητήματος, οὐχὶ δὲ κατὰ ποῖον τρόπον θὰ ἔπραττον ὡς ἐνδιαφερόμενοι ἐν σοβαρᾷ τινι περιπτώσει. Διότι ἄλλο πρᾶγμα εἶναι τὸ νὰ εἶναι τις συγκεκριμένος εἰς σύγκρουσιν τινὰ πρὸς τὸ δίκαιον μετὰ τῶν προσωπικῶν αὐτοῦ συμφερόντων, καὶ ἄλλο ἐντελῶς νὰ ἐκφέρῃ μόνον κρίσιν περὶ «προβλήματός» τινος μετὰ ψυχρᾶς σκέψεως. Ἐπειτα προβάλλων ὁ Monro εἰς 567 παῖδας καὶ 576 κοράσια, ἡλικίας 9 ἕως 11 ἐτῶν, διήγησιν κορυφουμένην ἐν τούτῳ ὅτι ὁ παλαιὸς πῖλος μικροῦ κορασίου δωρεῖται ὑπὸ τῆς θείας εἰς πτωχὴν συμμαθήτριαν, χωρὶς ἢ κάτοχος αὐτοῦ νὰ γνωρίζῃ τίποτε, δημιουργεῖ δύο ὅπως διάφορα ἐνδεχόμενα θέσεως, μεταξύ τῶν ὁποίων θὰ ἔπρεπε νὰ ἐκλέξῃ καὶ ὁ ἐνήλιξ. Ὑπὸ τοιαύτας συνθήκας δύναται τις νὰ κηρυχθῆ ὑπὲρ τῆς χαριζούσης φιλαλληλίας, ἣτις εἶναι ἠθικὴ ἐν στενωτέρᾳ ἐν-

νοία, ἀλλὰ καὶ ἐπίσης ὑπὲρ τοῦ δικαίου, τ. ἐ. τῆς εἰδικῆς τηρήσεως τῆς ἰδιοκτησίας. Καὶ ὁ Μονροε ἐξαίρει ρητῶς ὅτι καὶ ἀμερικανόπαιδες ἔχουν δίκαια». Οἱ 46 τὸ φιλάλληλον φρόνημα κερκτημένοι παῖδες θὰ ἐφέροντο ἰσῶς ὅλως διαφορετικὰ τῶν ἄλλως φρονούντων 54, ἐὰν εὑρίσκοντο πρὸ συγκεκριμένης περιπτώσεως καὶ τανάπαλιν.

Περισσότερον ἐνδιαφέρον κέκτηνται αἱ ἔρευναι τοῦ Μονροε περὶ τῆς σχέσεως τῶν παιδῶν πρὸς τὸ νόημα ἢ τὸν σκοπὸν τῆς ποινῆς. Προβάλλει τὰ ἐξῆς δύο θέματα. «Περιγράψε ποινὴν, ἢ ὅποια σοῦ ἐπεβλήθη καὶ σοῦ ἐφάνη δίκαια (καὶ διατί)» καὶ «περιγράψε ποινὴν, ἢ ὅποια σοῦ ἐφάνη ἀδικος». Ἐκ τῶν ἐρευνῶν τούτων συναγεται ὅτι 77 τῶν παιδῶν θεωροῦν τὴν ποινὴν ὡς ἐξιλασμόν· πληρώνουν τὸ παράπτωμα αὐτῶν διὰ παθημάτων· 7 ἐπικαλοῦνται ἀπλῶς ὡς πρὸς τὸ δίκαιον τῆς ποινῆς τὴν καλύτεραν γνῶσιν τῆς οἰκείας ἀρχῆς· 12 χαρακτηρίζουν αὐτὴν ὡς σωτήριον, ἄνευ ἀκριβέστερας αἰτιολογίας.

Πορίσματα ἰσχύοντα δι' ἀμερικανόπαιδας δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ μετενεχθοῦν ἀπλῶς καὶ ὡς ἔτυχεν ἐπὶ τοὺς γερμανούς· διὰ τοῦτον ἤδη τὸν λόγον ὅτι ὁ βίος τῶν ἀμερικανοπαιδῶν τελεῖ ὑπὸ τὴν ἄμεσον ἐπίδρασιν τοῦ δημοσίου πνεύματος, πράγμα ὅπερ δὲν συμβαίνει παρ' ἡμῖν. Ὁ Gizycki διεκίστασε κατὰ τὰς δι' ὁμοίων μεθόδων διεξαχθείσας ἐρωτηματολογικὰς αὐτοῦ ἐρέυνας περὶ τῆς στάσεως τῶν παιδῶν ἐναντι τῆς κλοπῆς ἀπολεσθέντων ἀντικειμένων, ὅτι ἐξ 69 κορασίων ἡλικίας μεταξὺ 11 καὶ 14 ἐτῶν, τὰ 28 ἐκηρύχθησαν ἀδιστακτῶς ὑπὲρ τῆς κρατήσεως τοῦ εὐρήματος. Ἐὰν προῦκειτο πραγματικὴ περίπτωσις θὰ ἔπραττον ἄρᾳ γε ἀκριβῶς οὕτω, ὡς ἀπὸ καθαρῶς θεωρητικῆς ἐπόψεως ἔκριναν;

Ἐντὸς ἡμῶν ἐναντιοῦται τι κατὰ τῆς στατιστικῆς. Οὐδέποτε διδάσκει τι περὶ τῆς συγκεκριμένης περιπτώσεως. Ὅ,τι μόνον ἐνδιαφέρει αὐτὴν εἶναι ἡ συνολικὴ κατεύθυνσις τῆς συνειδήσεως, πρὸ πάντων δὲ τὸ ἐξειργασμένον ἤδη ἠθικὸν περιεχόμενον τῆς συνειδήσεως. Ἀλλὰ τοῦτο ἐξαρτᾶται καὶ ἐκ τῶν «ἐπικρατουσῶν» γύρω ἰδεῶν. Ταῦτας λοιπὸν τοῦλάχιστον ἔπρεπε νὰ λαμβάνῃ τις ὑπ' ὄψιν.

Ἐπάρχουν ἀναμφερρῆστως περιπτώσεις τόσοσιν πολὺπλοκοι, ὥστε

οὐδ' ὁ ἐνήλικος αὐτός, πολὺ δὲ ὀλιγώτερον ὁ ἐφηβος ἢ ὁ παῖς, δύναται ἐν αὐταῖς τελῶν νὰ φθάσῃ εἰς σαφῆ ἐποψιν καὶ κρίσιν περὶ αὐτῶν. Ἄλλ' οὐδαμῶς πρόκειται περὶ τούτου ἐνταῦθα. Τὸ οὐσιῶδες εἶναι ὅτι ἤδη κατὰ τὴν παιδικὴν ἡλικίαν, ἔτι δὲ ἐκδηλότερον κατὰ τὴν ἐφηβικὴν ὑφίσταται καθαρῶς εἰδολογικὸν ἦθος τῆς δικαιοσύνης, ἔστω καὶ ἐὰν πλανῶνται κατὰ τὴν πρακτικὴν ἐφαρμογὴν. «Ἵπάρχει δικαιοσύνη καὶ δέον νὰ ἐπικρατῇ», αὐτὸ εἶναι τὸ νόημα τῆς «εἰδολογικῆς» ταύτης ἐπόψεως. Καλοῦμεν αὐτὴν εἰδολογικὴν, διότι εἶναι ρυθμιστήριος ἰδέα, τῆς ὁποίας τὸ περιεχόμενον δύναται νὰ ὑφίσταται διαφορωτάτας παραλλαγάς. Ἡ οἰκεία ἐν τῇ συνειδήσει θέσις δὲν εἶναι κενή, ἀλλὰ ζῆ ἤδη ἐν αὐτῇ ἢ κατὰ ἰδιάζοντα τρόπον ἀμερόληπτος στάσις ἐναντι νομικῶν ζητημάτων, ἀποτελοῦσα τὴν οὐσίαν τῆς δικαιοσύνης. Εἶναι voluntas suum cuique tribuendi, οὐχὶ δὲ πάντοτε ἀσφαλῆς ἐπιτυχία. Πρὸς ταύτην θὰ ἔπρεπε νὰ ἀποκτήσῃ ἡ συνείδησις τοῦ νεαροῦ ὄντος πολλὴν πείραν τῆς ζωῆς, πολλὴν γνῶσιν τῶν ἀνθρώπων, πολὺν λογισμόν. Ὡς ἐν τῷ Ἠθικῷ καθόλου, παραμένει καὶ ἐνταῦθα ἡ ἰδέα ἰδιορρυθμῶς αἰωρουμένη ὑπεράνω τῆς συγκεκριμένης ὕλης τοῦ βίου, τὸ φαινόμενον δὲ τοῦτο κυρίως ἀποτελεῖ τὸ χαρακτηριστικὸν γνῶρισμα τοῦ ὀργανικοῦ συστήματος τῆς ὑφῆς τῆς ἐφηβικῆς συνειδήσεως.

Β. Ἐπιλαμβανόμενοι τῆς σχέσεως τοῦ ἐφήβου πρὸς τὴν θετικῶς δεδομένην ἐννομον τάξιν, καταντῶμεν εἰς θέσιν τοῦ ζητήματος ὅπως διόλου ἄλλην. Ἐνεκα εὐνοήτων λόγων περιοριζόμεθα ἐνταῦθα εἰς τὸ θετικὸν ποινικὸν δίκαιον. Εἶναι καθ' ἑαυτὸ πολὺ δυσχερὲς καὶ εἰς τὸν ἰδιώτην μόλις δυνατόν νὰ σκέπτεται κατὰ ἀσθηρῶς λογικὸν τρόπον ἐντὸς τοῦ πλαισίου τοῦ θετικοῦ δικαίου καὶ νὰ ἀσκῇ ἐν τῇ ἐννοίᾳ ταύτῃ θετικὴν (τυπικὴν, λ. χ. δικονομικὴν ἤδη) δικαιοσύνην.

Ἐν πρώτοις σημασίαν ἔχει ἐνταῦθα τὸ ζήτημα τῆς γνώσεως τοῦ θετικοῦ νόμου. Ἐπιτρέπεται νὰ προϋποθέσῃ τις ἀπλῶς καὶ ἐκ τῶν προτέρων, ὅτι οὐδεὶς ἐφηβος ἀνέγνωσεν ἐν τῷ πρωτοτύπῳ τὴν ποινικὴν νομοθεσίαν τοῦ γερμανικοῦ κράτους. Καὶ ὁ ἐνήλιξ ἐπίσης δύναται νὰ περιέλθῃ εἰς δυσχερείας ἐξ ἐλλείψεως ἐπαρκοῦς γνώσεως τοῦ ἰσχύοντος δικαίου. Ἀπὸ τίνος ὄριου δια-

τρέχει τις τὸν κίνδυνον νὰ περιπέσῃ εἰς τὸ πταῖσμα τῆς διαταράξεως τῆς οικιακῆς εἰρήνης; Ἔως ποῦ ἐξικνεῖται τὸ δικαίωμα τῆς ἀμύνης ἐναντι διαρρηκτῶν, ἐφ' ὅσον δὲν πρόκειται ἀκόμη ἀμεσος κίνδυνος ζωῆς;

Ταῦτα ἀποτελοῦν βεβαίως σπανίας περιπτώσεις, πρὸ πάντων δὲ αἱ ἀπαγορεύσεις τοῦ ποινικοῦ δικαίου ἀναφέρονται εἰς πράξεις, αἱ ὁποῖαι χαρακτηρίζονται ἤδη ὡς ἀθέμιτοι ὑπὸ τῆς φωνῆς τῆς ἠθικῆς συνειδήσεως: φόνος, ληστεία, κλοπή, ἀσέλγεια, ἐμπρησμός, ὑπεξαίρεσις, ἀπάτη, σωματικαὶ κακώσεις. Εἰ καὶ τὰ ἐφηβικὰ παραπτώματα εἶναι συνήθη ἐναντι ἀπαγορεύσεων οὕτως ἀναμφισβητήτων, ὅ,τι ἐκδηλοῦται δι' αὐτῶν δὲν εἶναι μόνον προσβολὴ τοῦ δικαίου, ἀλλὰ, πρὸ πάσης συγκρούσεως ἤδη πρὸς τὸν νόμον καὶ τὸν ποινικὸν δικαστὴν, ἀ ν η θ ι κ ὄ τ η ς. Τὸ ἔργον ἡμῶν συνίσταται εἰς τὸ νὰ ἐρευνήσωμεν τὰ ψυχολογικὰ αἷτια τῶν ἐκτροχιασμῶν τούτων· κατὰ τὴν ἐρευναν ταύτην τὸ περὶ τὰ ἐφηβικὰ πλημμελήματα ἀσχολούμενον δικαστήριον ἐνδιαφέρει ἡμᾶς μόνον ἐφ' ὅσον προάγει εἰς φῶς τὰ πλημμελήματα ἐκεῖνα καὶ διευκολύνει τὸν κατὰ προσέγγισιν καθορισμὸν τῆς συχνότητος αὐτῶν.

Κατὰ τὸ ἔτος 1906 ἐγένοντο ἐν τῷ γερμανικῷ κράτει 55.270 καταδίκαι ἐφήβων ἡλικίας μέχρι 18 ἐτῶν· κατὰ τὸ 1915, ἐν ἀρχῇ ἐπομένως τοῦ πολέμου, 68,841. Ἴνα ἐκτιμῆσῃ τις ὀρθῶς τοὺς ἀριθμοὺς τούτους, δεόν νὰ ἐνθυμηθῇ τὸ μὲν ὅτι κατ' οὐδένα τρόπον καταγγέλλονται πᾶσαι αἱ ἀξιόποιοι πράξεις, τὸ δὲ ὅτι δὲν καταδικάζονται πᾶσαι αἱ εἰσαγόμεναι. Ὑπολογίζοντες κατ' ἄλλον τρόπον, εὐρίσκομεν ὅτι εἰς 100,000 ποινικῶς καταλογησίμων ἐφήβων, ἡλικίας 12 μέχρι 18 ἐτῶν, ἀναλογοῦν κατὰ τό:

1890	: 663	ἀπόλυτοι	καταδίκαι
1900	: 745	»	»
1910	: 659	»	»

Τὸ δυσχερὲς ψυχολογικὸν πρόβλημα, ὅπερ παρέχει ὁ λεγόμενος «ἐκτροχιασμός» τῶν ἐφήβων, περιστέλλομεν, χωρὶς ὁμῶς καὶ νὰ ἀπλοποιῶμεν αὐτό, διὰ τοῦ ἀπὸ τῆς ἐρέυνης ἀποκλεισμοῦ ὄλων τῶν ὑπερβολικῶν καὶ σπανίων περιπτώσεων. Αὗται ἀνήκουν εἰς τὸ δικαστήριον τῶν εἰδικῶν τῶν κεκτημένων ἰδιαιτέραν πείραν,

ψυχολογικῶς ὁμῶς λαμβανόμενα εἶναι κατὰ κανόνα περισσότερον σαφεῖς τῶν περιπτώσεων τοῦ ἐκτροχιασμοῦ τοῦ μέχρι τοῦδε ὁμολοῦ καὶ ἀνεπιλήπτου ἐφήβου.

Παραλείπομεν λοιπὸν α) τὰς περιπτώσεις ἐκδήλου ψυχικοῦ ἐκφυλισμοῦ, τ. ἔ. ψυχοπαθεῖς οἱοὶ οἱ ἐπιληπτικοὶ καὶ οἱ ὑπὸ ἀνοίας πάσχοντες· β) τὴν περίπτωσιν ἠθικοῦ ἐκφυλισμοῦ (moral insanity), τοῦ ὁποῖου ἀμφισβητεῖται βεβαίως ἡ ὑπαρξίς ὡς αὐτοτελοῦς φαινόμενον· γ) τὴν περίπτωσιν τοιαύτης διανοητικῆς ἐλαττωματικότητος, ἡ ὁποία ἀποκλείει ἰδίαν κρίσιν περὶ τοῦ χαρακτήρος τῆς ἠθικῆς ἀπαξίας καὶ τῶν συνεπειῶν τῆς πράξεως· δ) τὴν περίπτωσιν ἀνωμάλως ἐγκληματικοῦ περιβάλλοντος. Ὑπολείπεται ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει τὸ ζήτημα τῶν ἐλαττηρίων τοῦ ἐκτροχιασμοῦ, τὰ ὁποῖα προέρχονται μὲν κατὰ τὸ φαινόμενον ἐξ ὑγιῶν φύσεων, ἀλλὰ πρέπει ὁμῶς νὰ κατανοῶνται ἐκ τῆς ἰδιαζούσης εἰς τὴν ἐφηβικὴν ψυχὴν ἐν γένει ὑφῆς (ἐκ τῆς εἰς τὴν ἐφηβικὴν ψυχὴν ἰδιαζούσης ὀργανικῆς συνθέσεως). Ἐντεῦθεν χύνεται ὅλως ἀφ' ἑαυτοῦ φῶς ἐπὶ τῶν μέχρι ἀνωμαλίας ἀνεπτυγμένων φαινομένων ἐκείνων ἢ νοσηρῶν διαστρεβλώσεων.

Συνήθως καταφεύγουν εἰς δύο ἐξηγήσεις, αἱ ὁποῖαι τότε μόνον παρέχουν πραγματικὴν ὑπηρεσίαν, ὅταν αἱ ρίζαι τῶν φαινομένων ἐκείνων ἀναζητηθῶν εἰς στρώματα βαθύτερα ἐκείνων, εἰς τὰ ὁποῖα ἐν γένει ζητοῦνται. Αἱ ἐξηγήσεις αὗται περιορίζονται εἰς συμπτώματα, χωρὶς ὁμῶς νὰ ἐρευνῶν τὰ πράγματα ἐκ τοῦ ὅλου. Ἡ πραγματεία τοῦ θέματος τούτου θὰ ἐπαναγάγῃ ἡμᾶς εἰς τὸ γενικὸν πρόβλημα τῆς ἐρέυνης τῶν ἐλαττηρίων καθόλου.

Ὡς πρώτην οὐσιώδη ἀφορμὴν πρὸς ἐκτροχίασιν θεωροῦν συνήθως τὴν πρὸς ἀνάγνωσιν μανίαν καὶ τὴν ἀναγνωστικὴν ὕλην τῶν ἐφήβων. Αἱ ποινικαὶ πράξεις, λέγουν, οὐδὲν ἄλλο εἶναι κατὰ βάθος ἢ ἀπομιμήσεις ἀναγνωσθεισῶν διηγήσεων περὶ τυχοδιωκτικῶν καὶ ριψοκινδύνων τολμημάτων ἢ φρικιαστικῶν δραμάτων, τὰ ὁποῖα παρηκολούθησαν εἰς τὸ θέατρον ἢ τὸν κινηματογράφον. Ὁ δικαστὴς τῶν νέων Walter Hoffmann περιώρισε τὴν ἐξήγησιν ταύτην εἰς τὰ ὀρθὰ αὐτῆς ὄρια, παρασχὼν ἅμα ἐπιτυχῆ τροπὴν εἰς αὐτήν: Ἐγὼ ὁ ἴδιος οὐδέποτε μέχρι τοῦδε παρετήρησα ὅτι οἱ ἐφηβοὶ εἶχον ὡς πρότυπον αὐτῶν κατὰ τὰς ἀξιοποιήσεις αὐτῶν πράξεις διήγησιν

ἐκ βιβλίων εὐλημμένην, ἡ δὲ Helliwig βεβαίωσι μάλιστα ὅτι δὲν κατωρθώθη μέχρι τοῦδε ἀξιόπιστος καὶ ἐπὶ τῶν καταθέσεων στηριζομένη διαπίστωσις τοιούτων περιπτώσεων· τούναντίον αἱ τοιαῦται πληροφορίες βασίζονται συνήθως ἐπὶ τῆς μονομεροῦς ἐκθέσεως τῶν κατηγορουμένων. Αἱ διηγήσεις τοῦ Karl May καὶ ὅλη ἐκείνη ἢ σκανδαλιστικὴ λογοτεχνία μετὰ τῶν πολλὰ ὑπισχνουμένων τίτλων, οἷοι αἱ «Ὁ ἐπὶ τῶν τοίχων τοῦ νεκροταφείου φόνος», «Παρά τὴν φυλακὴν», «Αἱμῆε, τὰ τυχοδιωκτικὰ τολμήματα μιᾶς χορευτρίας», εἶναι ἐπικίνδυνοι μόνον διότι ἐμφανίζουν ρυθμὸν τοῦ βίου ἐντελῶς διάφορον τοῦ ἐν τῷ πραγματικῷ περιβάλλοντι ἐπικρατοῦντος καὶ ἐν αὐτῷ ἀνεκτοῦ. Δικαίως παραπέμπει ὁ Hoffmann εἰς τὸ γεγονός, ὅτι ὑπὸ τῶν βιβλίων τούτων δὲν ὑποστηρίζεται καὶ ἐσφαλμένη ἠθικὴ. Ἐν τέλει νικᾷ καὶ ἐν αὐτοῖς ἡ ἀρετὴ. Δὲν διαφθείρουσι λοιπὸν ἀμέσως, ἀλλ' ἐμμέσως μόνον διὰ τῆς δημιουργίας φανταστικῶν ἐπόψεων καὶ φαντασιακῶν διεγέρσεων καὶ ἐντάσεων, αἱ ὅποια ὁδηγοῦν κατ' ἀνάγκην εἰς ἐγκληματικὰς ἐκσπάσεις καὶ ἐκκενώσεις κατὰ τινα στιγμὴν ἀδυναμίας τοῦ ἐφήβου. Ἄλλ' ἡ ψυχολογία πρέπει νὰ χωρήσῃ μίαν βαθμίδα βαθύτερον. Διότι αὐτὸ τὸ εἶδος τῶν βιβλίων ἢ φιλολογία οὐδόλως θὰ ὑφίστατο οὐδὲ θὰ ἠγοράζετο ἐν ἀφθονίᾳ, ἐὰν δὲν ἀνταπεκρίνετο εἰς πόθον, ὅστις ζῆ ἐντὸς τοῦ ἀνθρώπου καὶ πληροῖ ἰδιαιτέρως τὸν ἐφηβον, τὸν πόθον πρὸς τὸ ἀήθες, δελεαστικὸν καὶ ἐπικίνδυνον. Ὅ,τι ψυχολογικῶς ἐνδιαφέρει δὲν εἶναι κατὰ πρῶτον λόγον ἡ διαφορὰ, ἢ ὅποια ὑφίσταται μετὰ τοῦ ζωικοῦ ρυθμοῦ τῶν ἐκ τοῦ κινηματογράφου καὶ τῆς φιλολογίας ἐκείνης ἐντυπώσεων τούτων καὶ τοῦ συνήθους καὶ «τακτικοῦ» βίου, ἀλλ' ἡ μεγάλη σύμπτωση αὐτῶν πρὸς τὸν ρυθμὸν τῆς ζωῆς τῆς ἐφηβικῆς ἡλικίας. Τούτο δὲ σημαίνει ὅτι ὁ ἔφηβος φέρει τοὺς δαίμονας τούτους ἐντὸς τῆς ψυχῆς του· ὑπὸ τὴν ἐξουσίαν αὐτῶν θὰ περιέπιπτεν ἴσως καὶ ἐὰν ὀλίγα ἢ καὶ οὐδὲν ἀνεγίνωσκεν. Ἡ ἀνάγνωσις καὶ ἡ εἰς τὸν κινηματογράφον φοίτησις παρέχουν εἰς τὴν φύσιν αὐτοῦ ὄλεθρῶν τροφῆν, ἀλλὰ δὲν δημιουργοῦν αὐτὴν ταύτην τὴν φύσιν.

Παραπλήσιόν τι συμβαίνει καὶ ὡς πρὸς τὴν δευτέραν κυρίαν ἐξήγησιν τῶν ἐκτροχιασμῶν τῆς ἐφηβικῆς ἡλικίας. Ἀποδίδουν αὐτὰς εἰς τὴν ἀκανόνιστον ἔτι καὶ ἀγαλίνωτον καθ' ἑρμῆς ζωὴν.